

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (globalization) ตามกระแสของโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นับตั้งแต่สภาพของสงครามเย็นสิ้นสุดลง รูปแบบการปกครองในแบบประชาธิปไตย (democracy) ดูเหมือนจะได้รับการยอมรับกันมากขึ้น สังเกตเห็นได้จากประเทศที่แยกตัวออกมาจากสหภาพโซเวียต ซึ่งล่มสลายไปนั้น ส่วนใหญ่แล้วมักจะใช้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาระบบการเมืองการปกครองของประเทศที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านั้น สำหรับประเทศไทยเอง ที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (democracy) ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ซึ่งนับเป็นเวลา กว่า 60 ปีแล้วนั้น แต่การพัฒนาระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยนั้น ก็ยังคงถูกมองว่าเป็นไปอย่างล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด มีการใช้ความรุนแรงทางการเมืองที่สลับสับเปลี่ยนกันไป¹ และไม่อาจจะถือได้ว่ามีการพัฒนาได้เท่าเทียมกับนานาอารยประเทศจนในบางครั้งถึงกับมีผู้กล่าวว่าประชาธิปไตยยังไม่อย่างแท้จริงในประเทศไทย² ทั้งนี้สืบเนื่องจากปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาทางการเมืองที่มีอยู่หลาย ๆ ด้านด้วยกัน ซึ่งปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่นักวิชาการได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงการพัฒนาทางการเมืองไทย ที่มีข้อสรุปถึงลักษณะของ

¹ เอนก สิทธิประศาสน์, "แนวทางการพัฒนาประชาธิปไตยสำหรับอนาคต," รัฐสภาสาร 41 (กุมภาพันธ์ 2536): 16.

² กนก วงษ์ตระหง่าน, การเมืองในระบอบประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 214.

ระบบการเมืองไทยไว้อย่างกระตือรือร้นคือ Fred Riggs³ ซึ่งสรุปว่าเนื่องจากการพัฒนาอย่างไม่สมดุลระหว่างระบบราชการกับการพัฒนาสถาบันทางการเมือง กล่าวคือระบบราชการซึ่งเริ่มมีการพัฒนาอย่างทันสมัยในการปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้มีการพัฒนามาตลอด ขณะเดียวกันการพัฒนาสถาบันทางการเมือง ซึ่งเริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ได้ล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอดและไม่มีโอกาสได้จัดตั้งสถาบันได้อย่างเข้มแข็ง มีการรัฐประหารยึดอำนาจ การล้มรัฐธรรมนูญ ฯลฯ ทำให้เกิดการเสียดุลระหว่างโครงสร้างของสถาบันบริหารและของสถาบันการเมือง อำนาจการวางนโยบาย และการปฏิบัตินโยบายจึงตกอยู่ในมือข้าราชการประจำโดยฝ่ายทหารและข้าราชการประจำบางส่วนคุมอำนาจทางการเมืองและข้าราชการประจำอื่นคุมอำนาจบริหาร ลักษณะของการเมืองไทยจึงกลายเป็นรัฐที่ปกครองโดยระบบราชการ (bureaucratic polity) ซึ่งหมายความว่าแทนที่จะมีสถาบันทางการเมืองซึ่งแยกต่างหากจากสถาบันบริหาร หรือระบบข้าราชการ (public bureaucracy) เพื่อวางนโยบายเพื่อให้ระบบข้าราชการนำไปปฏิบัติ ระบบข้าราชการไทยกลับทำหน้าที่เป็นทั้งผู้วางนโยบายปฏิบัตินโยบาย เป็นการรวมอำนาจการเมืองและบริหารไว้ในสถาบันเดียวกัน

ด้วยเหตุผลเบื้องต้นดังกล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าการที่จะทำให้มีการพัฒนาทางการเมืองเกิดขึ้นได้นั้น ระบบราชการ มีความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องมีส่วนเกี่ยวพันให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองขึ้นอย่างจริงจัง เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของระบบราชการที่มีต่อการพัฒนาทางการเมืองได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอสรุปถึงความสำคัญของระบบราชการต่อการพัฒนาทางการเมืองให้เห็นอย่างชัดเจนขึ้นดังนี้ คือ⁴

³Fred W. Riggs, Thailand: The modernization of a bureaucratic polity (Honolulu: East-West Center Press, 1967). อ้างถึงใน ลิขิต ธีรเวคิน, การเมืองการปกครองของไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), หน้า 3.

⁴อุทัย เลาหวิเชียร, "ระบบราชการกับการพัฒนาการเมืองไทย," ใน ปัญหาพัฒนาการเมืองไทย (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2534), หน้า 519-520.

1. ประเทศที่กำลังพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีประเทศไทย สถาบันทางการเมืองอื่น ๆ เช่น พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ รัฐสภา ข้าราชการการเมือง ฯลฯ ไม่ได้มีหรือปฏิบัติตามบทบาทที่น่าจะเป็น เช่น พรรคการเมืองไม่ได้ทำหน้าที่ในการรวบรวมผลประโยชน์ กลุ่มผลประโยชน์ไม่ได้ทำหน้าที่ในการรักษาผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มเท่าที่ควร หรืออาจไม่ได้รักษาผลประโยชน์เลย หลายครั้งที่หน้าที่ดังกล่าวกลับกลายมาเป็นของระบบราชการ กล่าวคือนอกจากระบบราชการจะทำหน้าที่โดยตรงคือการนำนโยบายไปปฏิบัติแล้ว ระบบราชการยังเข้าครอบงำสถาบันทางการเมืองอื่น ๆ ที่อ่อนแอและขาดความต่อเนื่องในการปฏิบัติตามบทบาท ตัวอย่างเช่น ในบางยุคบางสมัยจะไม่มีพรรคการเมือง เช่น มีการรัฐประหาร ดังนั้นหน้าที่ในการรวบรวมผลประโยชน์ก็จะตกมาเป็นหน้าที่ของระบบราชการ หรือมีการแต่งตั้งข้าราชการประจำไป เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำหน้าที่แทนสมาชิกสภาผู้แทน เป็นต้น โดยเหตุนี้ประเทศที่กำลังพัฒนาหรือในกรณีของประเทศไทย การศึกษา เรื่องการพัฒนาการเมืองไทยจึงควรมุ่งเน้นที่ระบบราชการจะให้ความสำคัญต่อการศึกษาศาสนาการเมืองอื่น ๆ เพราะระบบราชการนอกจากจะได้ทำหน้าที่ทางการเมืองอื่น ๆ แล้ว ยังเป็นแหล่งอำนาจและบ่อเกิดของการเมืองไทยโดยแท้จริง

2. แม้ในประเทศที่มีระดับการพัฒนาทางการเมืองสูง คือ มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในความหมายของตะวันตก ระบบราชการก็ได้ทำหน้าที่ของฝ่ายการเมืองร่วมกับสถาบันการเมืองอื่น ๆ จนอาจกล่าวได้ว่า การบริหารและการเมืองเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เปรียบเสมือนด้านทั้งสองของเหรียญเดียวกัน จะเห็นได้ว่าระบบราชการได้ทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายรักษาและรวบรวมผลประโยชน์ ทำหน้าที่สื่อข้อความทางการเมืองภายในระบบและระหว่างระบบการเมืองกับสภาวะแวดล้อม จึงอาจสรุปได้ว่า แม้ในประเทศตะวันตกหรือประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ระบบราชการก็ได้ทำหน้าที่ทางการเมืองร่วมกับสถาบันการเมืองอื่น ๆ แต่จะต่างกับประเทศที่กำลังพัฒนาในบางประเทศก็คือ ระบบราชการในประเทศตะวันตกไม่ได้เข้าไปครอบงำสถาบันการเมืองอื่น ๆ โดยเข้าทำการแทนเสียหมด ดังในประเทศกำลังพัฒนา

3. ไม่ว่าจะ เป็นประเทศที่มีการปกครองในระบอบใดก็ตาม ปัญหาที่สำคัญของประเทศสามารถจะแก้ไขโดยระบบราชการมากกว่าสถาบันการเมืองอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะระบบราชการมีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถมากมายและเกือบทุกด้าน เช่น มีนักบริหาร นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีวิชาชีพ มีเครื่องมือ ข้อมูล และเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีโอกาสใกล้ชิดกับเหตุการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น

เป็นเหตุให้ระบบราชการมีโอกาสที่จะแก้ไขปัญหของประเทศไทยที่มักจะสลับซับซ้อนได้ดีกว่าสถาบันการเมืองอื่นๆ จะเห็นได้ว่าข้าราชการมักจะเข้าใจปัญหาของระบบราชการได้ดีกว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพราะได้คลุกคลีกับปัญหาเหล่านี้มาโดยตลอด ข้อที่ควรสังเกตก็คือ ประชาชนมักมีแนวโน้มที่จะวิจารณ์ระบบราชการ แต่เมื่อมีปัญหาของประเทศไทยที่จะต้องแก้ไขคนมักจะนึกถึงระบบราชการก่อน เพราะระบบราชการเท่านั้นที่สามารถจะเปลี่ยนนโยบายสาธารณะให้เป็นแผน แผนงาน และโครงการเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ การที่ระบบการเมืองใดมีระบบราชการที่มีสมรรถนะในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จัดได้ว่าระบบการเมืองนั้นมีระดับการพัฒนาการเมืองที่สูง⁵ สมมติว่าประเทศไทยเกิดมีอุทกภัยที่ร้ายแรง และรัฐบาลสามารถจะแก้ไขปัญหได้โดยนับพันโดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เช่น ในด้านอาหาร ยา หรือของใช้ แสดงว่าประเทศไทยมีระดับการพัฒนาการทางการเมืองที่สูงพอสมควร เพราะระบบการเมืองมีระบบราชการที่มีความสามารถจะแก้ไขวิกฤตการณ์ได้ เพราะถ้าเปรียบเทียบกับกรณีประเทศเอธิโอเปีย ที่ประชาชนต้องล้มตายลงทุกวันเพราะขาดอาหาร รัฐบาลเอธิโอเปียต้องขอความช่วยเหลือจากหลาย ประเทศ แสดงให้เห็นว่าสมรรถนะของระบบราชการไม่สามารถจะเผชิญและแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ และอาจจะกล่าวได้ว่าประเทศไทยมีระดับการพัฒนาการเมืองที่ค่อนข้างต่ำจนไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาคความอดอยากของประชาชนได้ ระบบราชการจึงเป็นตัวชี้ถึงระดับการพัฒนาการเมืองได้เป็นอย่างดี

4. ประเทศไทยและประเทศที่กำลังพัฒนาอื่นๆ มักจะกำหนดเป้าหมายให้บรรลุการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยปกติจึงมักจะเน้น การมีรัฐสภา พรรคการเมือง การเลือกตั้ง แต่ผลที่เห็นก็คือว่ารัฐสภาไม่ได้ประกอบด้วยสมาชิกสภาที่มาจาก การเลือกตั้งทั้งหมด ยังมีข้าราชการประจำเข้าไปนั่งเป็นวุฒิสมาชิก พรรคการเมืองส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นพรรคการเมืองในความหมายที่แท้จริง การเลือกตั้งยังมีการซื้อเสียงและประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงความหมายของการเลือกตั้ง โดยเหตุนี้ การพัฒนาการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยนั้น จึงควรจะเริ่มที่การเปลี่ยนระบบราชการให้มีวิธีการปฏิบัติให้เป็นประชาธิปไตย (democratic administration) ให้ข้าราชการซึ่งเป็นผู้นำของสังคมมีค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติของนักประชาธิปไตย ถ้าระบบราชการมีลักษณะ

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 520.

ของการบริหารแบบประชาธิปไตย โอกาสของการมีระบอบการปกครองในรูปของประชาธิปไตยก็จะ
มีมากขึ้น การศึกษาที่มุ่งเน้นไปที่ระบบราชการโดย เฉพาะศึกษาในส่วนที่จะ เป็นปัจจัยที่ เอื้ออำนวย
ต่อการ เป็นประชาธิปไตยก็จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเมืองโดยตรง

จากความสำคัญของ "ระบบราชการ" ที่มีต่อการพัฒนาทางการเมืองดังกล่าวแล้ว
ข้างต้น ในฐานะที่ "ตำรวจ" เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบราชการ และโดย
เฉพาะอย่างยิ่ง ตำรวจเป็นข้าราชการที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ติดต่อสัมพันธ์กับประชาชนอยู่ตลอดเวลา
ความสำคัญของตำรวจ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางการเมืองจึงมีอยู่มากพอสมควร ทั้งในส่วน
ที่จะสามารถส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองที่ดียิ่งขึ้นไป หรือในทางตรงกันข้ามคือ เป็นตัวถ่วงรั้ง
ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้อย่างล่าช้า จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า ข้าราชการตำรวจนั้น
มีบทบาทและหน้าที่ ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาทางการเมืองมากน้อยเพียงใด ตลอดจนได้มีการแสดง
บทบาทและปฏิบัติตามหน้าที่ให้สอดคล้องกับแนวทางในการพัฒนาทางการเมืองอันจะ เป็นการสนับสนุน
ให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยหรือไม่อย่างไร ซึ่งโดยทั่วไปแล้วก็ เป็น
ที่ยอมรับกันว่าตำรวจนั้น เป็นเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมของรัฐและ เป็นข้าราชการหน่วย
แรกที่เข้าไปสัมผัสกับประชาชน⁶ มีอำนาจหน้าที่ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับประชาชนโดยตรง บทบาท
ของตำรวจจึงมีผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชนมากที่สุด⁷ และในการปฏิบัติหน้าที่ของ
ข้าราชการตำรวจนั้น จะเห็นได้ว่ามีความหลากหลายและมีขอบ เขตที่กว้างขวางยากที่จะกล่าวได้
ทั่วถึงได้⁸ แต่หน้าที่ที่ถือว่าเป็นหลักสำคัญในราชการตำรวจประการหนึ่ง ก็คือ การรักษาความ
สงบเรียบร้อยของประชาชน⁹ ซึ่งในทางปฏิบัติที่สามารถเห็น เป็นรูปธรรมได้ ก็คือการตรวจตรา

⁶จรนิติ หะวานนท์, "วิจัยวิภาค: บุคคลสภาพในการทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ"
วารสารกฎหมาย 8,2 (ตุลาคม, 2526): 136.

⁷สมเกียรติ อิศวิเศษ, ปัญหาการบริหารงานตำรวจ (กรุงเทพมหานคร: 68 การพิมพ์,
2530), หน้า 1.

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

⁹ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ.2477 มาตรา 1 (16).

ป้องกันและระงับเหตุร้าย ตลอดจนถึงการจับกุมผู้กระทำผิดกฎหมายเพื่อดำเนินคดี นอกจากนี้แล้ว ตำรวจยังมีบทบาทสำคัญยิ่งในการ เป็นกลไกหรือ เครื่องมือของรัฐในการควบคุมสังคมให้อยู่ในระเบียบ ช่วยค้ำค้ำ ความมีเหตุมีผล ปกป้องผลประโยชน์ของประชาชนรวมทั้งคุ้มครองมิให้ประชาชนละเมิดสิทธิซึ่งกันและกันอีกด้วย การปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจจึงมีส่วนช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความสงบสุข และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้บังเกิดผลดีขึ้นในสังคม และในความรู้สึกของประชาชนโดยทั่วไป เป็นอย่างมาก¹⁰

ในการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงบทบาทของเจ้าหน้าที่ตำรวจนั้น ถ้าได้กระทำไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม โดยยึดหลักการแบบประชาธิปไตยแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อความสำเร็จและความมีเสถียรภาพในการปกครองแบบประชาธิปไตยของประเทศโดยรวมด้วย และในทางตรงกันข้าม ถ้าต้องปฏิบัติหน้าที่โดยขาดความรับผิดชอบ ไม่ถูกต้องเที่ยงธรรมแล้ว ก็อาจก่อให้เกิดความไร้ระเบียบขึ้นในสังคมโดยทั่วไปและก่อให้เกิดการผูกครองของอำนาจปกครองอันอาจนำไปสู่จุดเริ่มต้นของวัฏจักรการปฏิวัติได้¹¹ ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงความล้มเหลวของการพัฒนาการทางการเมืองของไทย ดังนั้นโดยภาพรวมแล้ว หน้าที่อันสำคัญยิ่งประการหนึ่งของตำรวจก็คือการปฏิบัติภารกิจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยของสังคมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้¹² ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว ตำรวจจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยพื้นฐานในวิถีชีวิตของประชาชน และบทบาทดังกล่าวนี้ย่อมมีส่วนช่วยส่งเสริมหรืออาจมีบทบาทเหนี่ยวนำการพัฒนาการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยได้ ดังนั้นการศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบถึงบทบาทและหน้าที่

¹⁰"บทบาทของกรมตำรวจในการบริการประชาชน", วารสารข้าราชการ 29,4 (เมษายน, 2527): 114.

¹¹เท็ด โรเบิร์ต เกอร์, จิตวิทยาการเมืองกับการปฏิวัติ แปลโดย กนลา สุพพานิช-บัณฑิตพราน (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2526), หน้า 309.

¹²เรื่องศักดิ์ จริตเอก, "ความรู้ความเข้าใจทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของข้าราชการตำรวจชั้นสัญญาบัตรที่ปฏิบัติหน้าที่ในกองบังคับการตำรวจสันติบาล," (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 6.

ของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสังคม เพื่อให้ทราบถึงการปฏิบัติที่เป็นจริงของเจ้าหน้าที่ตำรวจ เหล่านั้น ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการที่สำคัญและจะต้องสัมผัสกับประชาชนตลอดเวลา 24 ชั่วโมง ว่าจะมีการปฏิบัติที่ประสานสอดคล้องหรือมีส่วนในการส่งเสริมพัฒนาต่อระบบการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยหรือไม่อย่างไรนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก

แต่หากจะทำการศึกษาดังบทบาทและหน้าที่ของตำรวจทั้งหมด ซึ่งหมายถึงข้าราชการตำรวจ ทุกหน่วยใน กรมตำรวจ คงจะเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและสิ้นเปลืองงบประมาณเป็นจำนวนมาก เนื่องจาก หน่วยงานในกรมตำรวจมีเป็นจำนวนมาก อีกทั้งบางหน่วยงานของกรมตำรวจ ก็ไม่ได้มีหน้าที่ที่จะต้องติดต่อสัมพันธ์กับประชาชนมากนัก ซึ่งในทางปฏิบัติที่เป็นจริงแล้ว ข้าราชการตำรวจที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนอันเป็นหน่วยงานหลักนั้น ก็คือ ข้าราชการตำรวจที่ประจำอยู่ตามสถานีตำรวจต่างๆ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีหน้าที่ในการตรวจตรา ป้องกันเหตุและระงับเหตุร้าย เพื่อก่อให้เกิด ความสงบสุขของประชาชน ก็คือ เจ้าหน้าที่ตำรวจ งานป้องกันปราบปราม* ที่ทำหน้าที่สายตรวจ หรือที่เรียกกันอย่างง่าย ๆ ว่า "ตำรวจสายตรวจ" (patrol police) ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจลำดับแรก ที่มีการปฏิบัติหน้าที่และติดต่อสัมพันธ์กับ ประชาชนอย่างใกล้ชิดในระหว่างปฏิบัติหน้าที่และระบบงานของตำรวจโดยสากลทั่วไปนั้น ถือได้ว่า งานตรวจท้องที่ หรือสายตรวจ (patrol) นั้น เปรียบเสมือนกระดูกสันหลังของงานบริการของ ตำรวจ ซึ่งจะต้องเป็นส่วนที่ใหญ่ที่สุดและเป็นหน้าที่รับผิดชอบขั้นแรกของตำรวจ¹³ และนอกเหนือจาก ภารกิจในการตรวจตราเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชนโดยทั่วไปแล้ว ตำรวจสายตรวจ โดยเฉพาะที่ประจำอยู่ตามสถานีตำรวจนครบาลต่างๆ ยังจะต้องมีบทบาทและหน้าที่ในการปฏิบัติ ภารกิจที่สำคัญเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมไว้อีกประการหนึ่งก็คือ ภารกิจในการรักษาการณ์

---

* สถานีตำรวจนครบาลโดยทั่วไปจะแบ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจระดับปฏิบัติการออกเป็น 5 งาน คือ งานอำนวยการ งานป้องกันปราบปราม งานสอบสวน งานสืบสวน และงานจราจร ตามคำสั่ง กรมตำรวจที่ 774/2537 ข้อ 4 ลง 7 กรกฎาคม 2537.

¹³O.W. Wilson, Police administration 2nd ed. (New York: McGraw-Hill Book, 1963), p. 84.

และป้องกันเหตุร้ายอันอาจจะเกิดขึ้น กรณีมีเหตุการณ์ชุมนุม เรียกร้อง หรือต่อต้านคัดค้าน อันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันทางการเมือง ของกลุ่มการเมือง หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้เสมอ จนเกิดเป็นปัญหาความไม่สงบทางการเมืองเกิดขึ้น ทั้งนี้ เพราะในระบอบประชาธิปไตยนั้น การแสดงออกของประชาชนหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ นั้น ย่อมสามารถที่จะกระทำได้ ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ซึ่งได้มีการระบุไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ในมาตรา 39 วรรคแรกว่า "บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ" และในสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจผู้ปฏิบัติหน้าที่ทุกนายนั้น โดยหลักการพื้นฐานแล้ว ก็จะต้องเป็นผู้ที่ยึดมั่นในหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งกรมตำรวจเองก็ได้กำหนดคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของผู้ที่จะได้รับการคัดเลือกหรือผู้ที่จะสอบแข่งขันเข้าเป็นข้าราชการตำรวจว่า จะต้องมีความดีที่มีคุณสมบัติทั่วไปประการหนึ่ง คือ ต้องเป็นผู้เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญด้วยความบริสุทธิ์ใจ¹⁴ ดังนั้นการชุมนุม เรียกร้อง หรือคัดค้าน สนับสนุนในกรณีต่างๆ ของประชาชนตามหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยและกฎหมายรัฐธรรมนูญนั้น จึงจะต้องเป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีบทบาทและหน้าที่ในการ หารักษาความสงบเรียบร้อยในเหตุการณ์ดังกล่าว ด้วยตามหลักการที่กำหนดไว้

ซึ่งโดยหลักการของระบอบประชาธิปไตยและคุณสมบัติของตำรวจสายตรวจดังกล่าวแล้วนั้น การปฏิบัติหน้าที่ หารักษาความสงบเรียบร้อยกรณีเกิดเหตุความไม่สงบทางการเมืองขึ้นก็ไม่น่าจะมีปัญหาข้อขัดข้องเกิดขึ้น เนื่องจากทั้งหลักการและคุณสมบัติของตำรวจสายตรวจมีความสอดคล้องกันตามระเบียบแบบแผน แต่ในทางปฏิบัติที่เป็นจริงแล้ว ปัญหาความรุนแรงในการใช้กำลังตำรวจเข้าควบคุมฝูงชนที่ก่อให้เกิดความไม่สงบทางการเมือง หรือผู้ชุมนุมประท้วงในเหตุการณ์ต่างๆ ยังคงปรากฏให้เห็นตามสื่อมวลชนต่างๆ อยู่เสมอ ทั้งนี้ก็อาจสืบเนื่องมาจากเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจที่มีบทบาทและหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องเผชิญกับสภาวะกดดันจากสิ่งแวดล้อมต่างๆ เป็นอย่างมาก ทั้งในสวนของการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติที่ค่อนข้างจะหนักอยู่แล้ว ในสวนของผู้บังคับบัญชาที่จะต้องคอยควบคุมสั่งการให้ปฏิบัติ หรือแม้แต่ความตึงเครียดใน

¹⁴พ. ร. บ. ระเบียบข้าราชการตำรวจ พ.ศ.2521 มาตรา 41(3).

ขณะปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้นั้นอาจจะส่งผลทำให้การปฏิบัติหน้าที่จริง ๆ ของตำรวจสายตรวจ ไม่สอดคล้องหรือ เป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่ได้กำหนดไว้ อันอาจจะทำให้เกิดการปฏิบัติที่ก่อให้เกิด ความรุนแรงขึ้นได้ เป็นในลักษณะของ "น้ำผึ้งหยดเดียว" จนเกิดเหตุการณ์ลุกลามขยายวงกว้าง ขึ้น จนถึงขั้น เป็นเหตุจลาจลดัง เช่น เหตุการณ์ในกรณีวันที่ 17-20 พฤษภาคม 2535 ซึ่งถือได้ว่าเป็น การปฏิบัติหน้าที่ ที่ไม่สอดคล้องกับหลักการและแนวทางในระบอบประชาธิปไตย และยังเป็น การแสดงบทบาทที่สกัดกั้นการเจริญเติบโตของกระบวนการพัฒนาทางการเมืองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย อีกด้วย ประกอบกับในสภาวะการณปัจจุบันที่ถือว่าเป็นยุคประชาธิปไตยเต็มใบ เพราะมีนายกรัฐมนตรี มาจากการเลือกตั้ง การชุมนุม เรียกร้องต่างๆ ที่อาจจะนำมาซึ่งความไม่สงบทางการเมืองนั้น เกิด ขึ้นได้เสมอ และกลุ่มผู้ชุมนุม เรียกร้องกลุ่มต่างๆ ก็มักจะเดินทางเข้ามาชุมนุมในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองหลวง และศูนย์กลางการปกครองของประเทศ ทำให้การปฏิบัติหน้าที่รักษาความสงบ เรียบร้อยของตำรวจสายตรวจต่อเหตุการณ์ชุมนุม เรียกร้องต่างๆ นั้น มีเพิ่มมากขึ้นไปด้วย เช่นกัน เนื่องจากการรักษาความสงบ เรียบร้อยภายในเขตกรุงเทพมหานคร ตามแผนรักษาความสงบของ กรมตำรวจ ได้กำหนดให้กองบัญชาการตำรวจนครบาล เป็น หน่วยงานหลักในการวางแผนแก้ไขปัญหา ในพื้นที่รับผิดชอบ โดยใช้กำลังตำรวจท้องที่แก้ไขปัญหาเบื้องต้น¹⁵ และกำลังหลักของตำรวจท้องที่ ที่ใช้ปฏิบัติหน้าที่ ก็คือ กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจ ที่ปฏิบัติหน้าที่ตรวจตรารักษาการณอยู่ตามปกติ ภายในเขตพื้นที่อยู่แล้ว และจากการที่ การปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจสายตรวจ ต่อปัญหาความไม่สงบ ทางการเมืองที่เกิดขึ้นนั้นมีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาทางการเมือง หรือกระบวนการพัฒนา ระบอบประชาธิปไตยดังกล่าวแล้วข้างต้น การศึกษาถึงการปฏิบัติหน้าที่ หรือการแสดงบทบาทของ เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจต่อ เหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสังคม ว่าจะมีส่วนที่จะ เอื้อ อำนวยต่อการพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยหรือไม่ เพียงใดและตำรวจสายตรวจได้มีการ ปฏิบัติหน้าที่ หรือแสดงบทบาทที่เป็นจริงไปอย่างไร ตลอดจนปัจจัยใดบ้างที่มีผลกระทบต่อ การปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจสายตรวจ เหล่านั้น จึง เป็น เรื่องน่าสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัย เพื่อหาความรู้

¹⁵กรมตำรวจ, "แผนรักษาความสงบของกรมตำรวจ (กรกฎ/35)," หน้า 2.

เป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าตำรวจโดยเฉพาะตำรวจสายตรวจนั้น เกือบจะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงหน่วยเดียวที่ปฏิบัติหน้าที่ตลอด 24 ชั่วโมง¹⁶ และจะต้องติดต่อสัมพันธ์กับประชาชนอยู่โดยตลอด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายในการวิจัยดังนี้ คือ

1. เพื่อต้องการทราบถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการ เมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของเจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจ ที่จะต้องมีหน้าที่รักษากฎหมายและพบปะกับประชาชนโดยทั่วไปในสังคมอยู่ตลอดเวลา
2. เพื่อต้องการทราบถึงการปฏิบัติหน้าที่จริงๆ ของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจต่อปัญหาความไม่สงบทางการเมือง ว่าได้มีการแสดงบทบาทและปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบแบบแผนที่ได้มีการกำหนดไว้หรือไม่ อย่างไร
3. เพื่อต้องการทราบถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทและหน้าที่ของตำรวจสายตรวจ ในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย จะทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจ ที่สังกัดอยู่ตามสถานีตำรวจนครบาลต่างๆ ซึ่งโดยปกติแล้วจะเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวน ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่สายตรวจเป็นกำลังส่วนใหญ่ของสถานีตำรวจ และจะต้องเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจหน่วยแรก ที่ต้องเข้าไปสัมผัสกับ เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมืองที่เกิดขึ้น นับตั้งแต่เริ่มมีการชุมนุมเรียกร้องกันขึ้น

---

¹⁶v.A. Leonard and Harry W. More, Police organization and management 5th ed. (New York: The Foundation Press, 1978), p. 37.

ก่อนที่เจ้าหน้าที่หน่วยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้บังคับบัญชาจะเข้ามาควบคุมสั่งการ การปฏิบัติหน้าที่ หรือการแสดงบทบาทใน เบื้องต้นนั้นยังคงอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจแต่ละคน โดยตรง ประกอบกับภายใน เขตพื้นที่รับผิดชอบของกองบัญชาการตำรวจนครบาลซึ่งรับผิดชอบดูแล รักษาความสงบเรียบร้อยภายใน เขตกรุงเทพมหานครนั้น มักจะปรากฏ เหตุการณ์ชุมนุม เรียกร้อง ที่ เป็นเหตุความไม่สงบทางการเมืองเกิดขึ้นเสมอๆ เนื่องจากศูนย์รวมของฝ่ายบริหารยังคงอยู่ในเขต กรุงเทพมหานคร และหน้าที่ในการควบคุมฝูงชนตลอดจนอำนาจในการสั่งการควบคุม ภายในเขต กรุงเทพมหานครนั้น เป็นหน้าที่โดยตรงของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ส่วนในต่างจังหวัดหรือส่วนภูมิภาคนั้น อำนาจหน้าที่ในการควบคุมฝูงชน เป็นอำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งเป็นไปตามระเบียบและ คำสั่ง ของกระทรวงมหาดไทย¹⁷ ดังนั้นการศึกษาวิจัยจึงกำหนดขอบ เขตในการศึกษาเฉพาะ เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ตามสถานีตำรวจต่างๆ ในสังกัดกองบัญชาการตำรวจ- นครบาล เท่านั้น

สำหรับขอบ เขตการศึกษาในแง่ของการพัฒนาทางการเมือง ซึ่งมีขอบ เขตอยู่อย่าง กว้างขวางนั้น จะมุ่ง เน้นถึงการพัฒนาในเชิงความหมายของการพัฒนาไปสู่ระบบการเมืองที่เป็น ประชาธิปไตย โดยจะ เน้นศึกษาในส่วนของ เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง เพราะ เป็น เหตุการณ์ ทางการเมืองที่เห็นได้ชัดเจนว่า ตำรวจต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งการแสดงบทบาทและปฏิบัติหน้าที่ของ เจ้าหน้าที่ตำรวจในสภาพ เช่นนี้จะเป็น เครื่องชี้ให้เห็นได้ เป็นอย่างดีถึงการปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ ของตำรวจที่เผชิญกับ เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมืองเหล่านั้น ว่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องต่อการพัฒนา ทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยหรือไม่ อย่างไร

ส่วนในข้อจำกัดของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นั้น คงจะมีข้อจำกัดในเรื่องของ ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย ที่ไม่อาจจะเดินทางไปสังเกตแบบสอบถามหรือสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจที่เป็น กลุ่มตัวอย่างได้เองทั้งหมด ทำให้ไม่สามารถรวบรวมแนวความคิดอื่นๆ ที่อาจจะ เป็นประโยชน์ต่อ การศึกษาวิจัยที่อยู่นอก เหนือจากแบบสอบถามมา เป็นส่วนช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลได้

---

¹⁷กระทรวงมหาดไทย, "คำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 863/2534," 25 พฤศจิกายน 2534. (คัดสำเนา)

สมมติฐานของการวิจัย

เพื่อให้สอดคล้องกับแนวความคิดในการศึกษาวิจัย จึงได้กำหนดสมมติฐานของการวิจัยไว้ดังนี้ คือ

1. การปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจสายตรวจต่อปัญหาความไม่สงบทางการเมืองนั้นไม่มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย
2. ตำรวจสายตรวจมิได้แสดงบทบาทหรือปฏิบัติหน้าที่ตามที่มิระ เียบยกำหนดไว้ ทั้งในการปฏิบัติหน้าที่ทั่วไปและในสภาพ เกิดความไม่สงบทางการเมือง
3. สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทและการปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจสายตรวจต่อปัญหาความไม่สงบทางการเมือง ได้แก่ คำสั่งของผู้บังคับบัญชา ประสบการณ์ของตำรวจสายตรวจ พื้นฐานทางการศึกษา สภาพกดดันขณะปฏิบัติหน้าที่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้ทราบถึงบทบาทและการปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นจริงของตำรวจสายตรวจต่อปัญหาความไม่สงบทางการเมือง
2. เป็นแนวทางในการฝึกอบรม เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจที่ปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมในยามปกติ ให้ความรู้ความ เข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของตนเอง ตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง และสามารถปฏิบัติหน้าที่ในขณะ เกิดเหตุความไม่สงบทางการเมืองเกิดขึ้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขภาพพจน์ของตำรวจ ว่าเป็นไปในแนวทางที่ดีขึ้นในสายตาของประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เพราะตำรวจสายตรวจที่มีความ เข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติตามให้สอดคล้องกับแนวทางในระบอบประชาธิปไตยแล้ว ก็ย่อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและเป็นธรรมแก่ประชาชน ทำให้ประชาชน เกิดความ เข้าใจและศรัทธาการทำงานของตำรวจเพิ่มขึ้น
4. เป็นการช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางการเมืองของประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม

เนื่องจากตำรวจสายตรวจ เป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งของกรมตำรวจและของระบบราชการที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับประชาชนทั่วไปอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเมื่อตำรวจสายตรวจมีความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของตนเองตามระบอบประชาธิปไตยได้อย่างถูกต้องและสามารถแสดงบทบาทและปฏิบัติหน้าที่ได้สอดคล้องกับหลักการตามระบอบประชาธิปไตยแล้ว ก็จะเป็นการช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองโดยตรง และยังสามารถที่จะถ่ายทอดแนวทางการปฏิบัติตามหลักการประชาธิปไตยไปสู่ประชาชนที่ได้ติดต่อสัมพันธ์ด้วยได้อีกทางหนึ่ง

นิยามศัพท์

เพื่อความสะดวกในการศึกษาวิจัย จึงขอกำหนดคำนิยามและคำอธิบายศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยไว้ดังนี้

บทบาท (Role) คือ หน้าที่หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (expected behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือสังคมหนึ่งๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปกติ เป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคม หรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสถานะอื่นอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน สิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลมี เช่น อายุ เพศ ตำแหน่งในครอบครัว และตำแหน่งในระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ¹⁸

ตำรวจสายตรวจ (Patrol police) หมายถึง เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ได้รับการแต่งตั้งหรือมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นสายตรวจประจำสถานีตำรวจนครบาลต่างๆ

ตำรวจชั้นประทวน หมายถึง เจ้าหน้าที่ตำรวจที่มียศ สิบตำรวจตรี สิบตำรวจโท สิบตำรวจเอก จำสิบตำรวจ และนายดาบตำรวจ ทั้งนี้ให้หมายความรวมถึงเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีชั้นยศเป็นพลตำรวจทุกประเภทด้วย

¹⁸ อุทัย หิรัญโศ, สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา (2526): 197.

การพัฒนาทางการเมือง (Political development) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทางที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ในที่นี้หมายถึงการพัฒนากระบวนการเมืองการปกครองไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย

ประสบการณ์ (Experience) หมายถึง ความชัดเจนที่เกิดจากการกระทำหรือได้พบเห็นมา¹⁹

ผู้บังคับบัญชา หมายถึง เจ้าหน้าที่ตำรวจที่มียศตั้งแต่ร้อยตำรวจตรีขึ้นไป ที่มีหน้าที่ในการสั่งการ ควบคุม ดูแลให้เจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวนปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย

พื้นฐานทางการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาสูงสุดที่เจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจได้ศึกษามา นอกเหนือจากการอบรมตามหลักสูตรต่างๆ ของกรมตำรวจ

สภาพกดดัน หมายถึง สิ่งบีบคั้นทั้งทางร่างกายและจิตใจที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ได้รับ ในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่

ความไม่สงบทางการเมือง (Political unrest) หมายถึง สภาวะการณ์ที่เกิดเหตุการณ์ชุมนุม เรียกร้อง เพื่อต่อรองให้เกิดการปฏิบัติหรือดงเงินการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล หรือ เพื่อต่อรองผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจำเป็นต้องเข้าไปควบคุมดูแลและรักษาความสงบเรียบร้อย

การควบคุมฝูงชน (Riots control) หมายถึง ยุทธวิธีและขั้นตอนการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการรักษาความสงบเรียบร้อย และควบคุมฝูงชนที่มีการชุมนุม เรียกร้องและก่อความไม่สงบขึ้น

ศูนย์วิทยุตำรวจ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2530): 509.